

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Мартін Далмас – доктор філософії, професор, професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов Університету Париж IV Сорбона (Франція).

Наукові інтереси: лексикологія німецької мови, германське мовознавство, когнітивна лінгвістика, прагматика тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Martine Dalmas – Ph.D., Habil., Emeritus Professor of the Department of Modern Germanic Linguistics at the Institute for Germanic and Nordic Studies, Sorbonne Université - Member of the Sorbonne University Linguistics Center (UR 7332) - Member of the International Scientific Council of the Leibniz-Institute for German Language (Leibniz-Institut für Deutsche Sprache) in Mannheim (Germany).

Scientific interests: German syntax, lexicology, phraseology, text linguistics, pragmatics, contrastive linguistics.

УДК 81'25 =112.2 : 811.161.2'25

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-34-44

**КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОБРОБКИ Й ВІДТВОРЕННЯ
ІНФОРМАЦІЇ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Маргарита ДОРОФЄЄВА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-2024-4806

Scopus ID – 57215605995

e-mail: margarita_dorofeeva@hotmail.com

**ДОРОФЄЄВА Маргарита. КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОБРОБКИ Й ВІДТВОРЕННЯ
ІНФОРМАЦІЇ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.**

У статті здійснено спробу встановити взаємозв'язок ментальних процесів розуміння вихідного тексту, екстрагування і конструювання смислу, відбору релевантної інформації, з подальшим формулюванням тексту перекладу. Розвідка узагальнено висвітлює механізми сприйняття, селекції та продукування інформації перекладачем на матеріалі множинних аудіовізуальних перекладів. З позицій теорії сприйняття інформації було виявлено когнітивні стратегії асинхронного аудіовізуального перекладу і типові помилки перекладачів. На підставі результатів аналізу було надано рекомендації щодо оптимізації продукування цільового тексту для підвищення його зрозумілості.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад; розуміння вихідного тексту; процес bottom-up; процес top-down; когнітивна стратегія перекладу; когнітивний конструктивізм; повнота передачі інформації.

**DOROFEEVA Marharyta. COGNITIVE MECHANISMS OF INFORMATION PROCESSING
AND REPRODUCTION IN AUDIOVISUAL TRANSLATION.**

This research is an attempt to establish the relationship between the mental processes of the source text's comprehension, extracting and constructing meaning, selecting relevant information for translation, with the further formulation of the target text. The research object builds cognitive audiovisual translation strategies from German into Ukrainian both on the macro- and micro-level. The research aim is to highlight the mechanisms of information perception, selection and production by semi-professional translators (master students) on the basis of multiple audiovisual translations. The source text for asynchronous audiovisual translation was a video lecture by H. Siever at the Johan Gutenberg University in Mainz-Germersheim (Germany) on «Modern Translation Theories: Funktionalism and Interpretationism», posted on the university's educational platform for German students. The task was to test the subject competence of master's students in the methodology of translation studies. The students performed audiovisual translation asynchronously in the form of written answers to the questions in the modular test during the semester assessment. The test consisted of several parts. A video lecture in German was uploaded to the Google classroom platform, to which several questions in Ukrainian were added. The time for students' work on the platform was automatically limited to 90 minutes. At first students had selective listening, they listened to the given fragments of the lecture in German and selected the necessary information in the source language to

answer the questions. Then the participants translated the selected information from German into Ukrainian. At last students formulated answers in Ukrainian and uploaded them to the Google classroom platform. Cognitive strategies of asynchronous audiovisual translation and typical translator's mistakes were revealed on the basis of the cognitive constructivism paradigm and cognitive translation model according to criterion of completeness in the information transfer. Based on the research results, recommendations were given on optimizing the production of the target text to increase its intelligibility.

Keywords: *audiovisual translation; comprehension of the source text; bottom-up process; top-down process; cognitive translation strategy; cognitive constructivism; completeness of information transfer.*

Вступ. Феномен перекладання нерозривно пов'язаний з когніцією суб'єкта перекладу, тобто розумом, де об'єднуються надскладні процеси сприйняття, мислення і мовлення. Тому не випадково переклад як «образ когнітивної діяльності» (Дорофєєва 2020: 77–78) привертає увагу дослідників, починаючи з часів когнітивного повороту в гуманітарних науках другої половини ХХ століття. Завдання міждисциплінарної когнітивної науки, когнітивної психології (психолінгвістики) і загальної теорії перекладу значною мірою перехрещуються, оскільки об'єктом когнітивних наук виступає когніція людини, об'єктом вивчення психолінгвістики слугує мовленнєва діяльність, а об'єкт перекладознавства охоплює процес і результат особливого виду мовленнєвої діяльності – перекладу. В когнітивному аспекті підкреслюється психологічна природа перекладацького процесу, який має чотири основні етапи: розуміння вихідного тексту, абстрагування від форми оригіналу (ментальна репрезентація ВТ), ментальна репрезентація цільового тексту («проспективний ЦТ») (Prunč 2012: 202–203), продукування транслята цільовою мовою.

Попри певні успіхи в галузі когнітивного моделювання процесу перекладу (див., напр., Кузман 2020; Siever 2015; Баранов 2007), ментальні процеси сприйняття, розуміння, екстрагування та обробки інформації, пригадування, селекції, переходу від репрезентації концептів та/або сценаріїв до формулювання цільового тексту, дотепер залишаються недостатньо з'ясованими, утворюючи «чорну скриньку» в мозку перекладача. Викладені вище проблемні питання зумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Об'єкт нашої розвідки складають когнітивні мікро- та макростратегії перекладу німецького аудіовізуального контенту українською мовою.

Предмет дослідження становить взаємозв'язок ментальних процесів розуміння вихідного тексту, екстрагування та відбору інформації, релевантної для перекладу, вихідною мовою, з подальшим формулюванням тексту цільовою мовою.

Матеріал розвідки утворює вступна відеолекція д-ра Гольгера Зівера, викладача факультету перекладознавства, мовознавства і культурології університету імені Йогана Гутенберга у м. Майнц-Гермерсгайм (ФРН) на тему «Сучасні теорії перекладу: функціоналізм та інтерпретаціонізм», а також множинні переклади фрагментів відеолекції українською мовою, виконані студентами-магістрами кафедри германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пропонована стаття має на **меті** узагальнено висвітлити механізми сприйняття, розуміння, відбору та продукування інформації з боку перекладача на прикладі аудіовізуального перекладу.

Заявлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

уточнення поняття «аудіовізуальний переклад» (далі – АВП) з огляду на використаний матеріал дослідження;

представлення двох парадигм когнітивного перекладознавства як методологічної бази проведення дослідження і оцінки його результатів;

аналіз аудіовізуальних транслятів, виконаних студентами, з позицій теорії сприйняття інформації (нім. *Verständlichkeitsforschung*);

виявлення когнітивних стратегій перекладу і типових помилок у множинних студентських транслятах;

рекомендації щодо оптимізації продукування цільового тексту під час асинхронного аудіовізуального перекладу.

Поняття аудіовізуального перекладу ще до початку XXI століття становило відносно маргінальну галузь прикладного перекладознавства і традиційно об'єднувало у собі такі різновиди усного перекладу, як субтитрування, дублювання і закадровий переклад (Ремал, 2020: 33). Однак із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій палітра АВП стрімко розширилась, увібравши у себе всі види міжмовного та міжкультурного посередництва шляхом відтворення аудіовізуального контенту на електронних носіях для іншомовних адресатів. Так, окрім «звичного» перекладу кіно- та телепродукції з'явилися суртитри для сцени, аматорське субтитрування та дублювання контенту в мережі Інтернет, аудіоопис для осіб, позбавлених зору, а також мовна локалізація відеоігор (там само: 34). Серед багатьох новітніх визначень відтворення аудіовізуального продукту шляхом перекладу, як-то: екранний переклад, мультимедійний переклад, мультимедійна локалізація, технічна комунікація і навіть медіа-доступність (див. Gambier, Gottlib 2001; Diaz Cintas 2007) ми надаємо перевагу усталеному терміну «аудіовізуальний переклад», який виступає гіперонімом по відношенню до інших часткових компонентів цього виду перекладацької діяльності.

Утім, на периферії уваги науковців залишається переклад і локалізація мультимедійного контенту веб-сайтів та освітніх платформ, які стали частиною повсякденного життя за часів пандемії. Названі види відтворення аудіовізуальних продуктів досі не отримали належну класифікацію у розгалуженій структурі АВП. Водночас на перекладацьких відділеннях вищих навчальних закладів України все більшої популярності набуває робота з відеолекціями (презентаціями) викладачів провідних університетів світу як один з напрямків зовнішньо- та внутрішньофахової комунікації. Міжкультурний трансфер знань через цифрові джерела інформації стає новим об'єктом досліджень в галузі АВП.

За умов дистанційного використання АВП може включати як усний послідовний і синхронний переклад аудіовізуального контенту, так і хронологічно віддалену (асинхронну) роботу з мультимедійними матеріалами. Наприклад, письмовий переклад слайдів презентації, або письмовий реферативний переклад основних положень лекції з дидактичною метою. Саме асинхронний реферативний переклад відеолекції як варіація АВП складає матеріал пропонованого дослідження.

Розглянемо детальніше умови здійснення АВП з боку студентів-магістрів. Завдання, запропоноване виконавцям, не передбачало традиційний АВП, а мало на меті перевірку загальної предметної компетентності магістрів з методології перекладознавчих досліджень. Сам переклад студенти виконували самостійно у формі письмових відповідей на питання модульної контрольної роботи (далі – МКР) під час семестрового оцінювання.

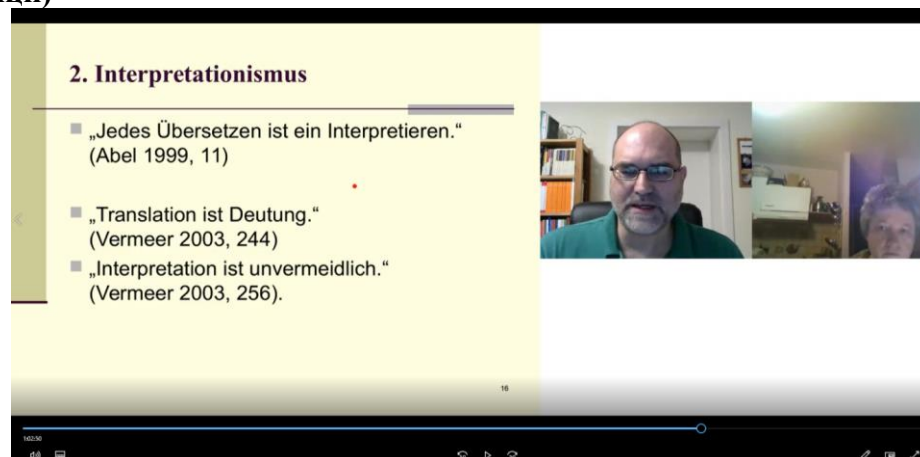
Контрольна робота складалась із кількох етапів. На платформу Google classroom було завантажено відеолекцію німецькою мовою, до якої додавались декілька теоретичних запитань українською мовою. Час виконання завдання на платформі автоматично обмежувався: він складав 90 хвилин. На першому етапі студенти здійснювали селективне аудіювання, тобто прослуховували задані фрагменти лекції німецькою мовою і відбирали необхідну інформацію мовою оригіналу для відповідей

на поставлені запитання. На другому етапі учасники перекладали відібрану інформацію з німецької українською мовою. На останньому етапі студенти формулювали відповіді на запитання українською мовою і завантажували свої роботи на платформу Google classroom.

Перейдемо до аналізу матеріалу дослідження і конкретних інструкцій. Відеолекція Гольгера Зівера, надана для перекладу, становить прототиповий зразок аудіовізуального тексту, оскільки охоплює чотири конститутивні риси цього виду текстової продукції: 1) два синхронні канали зв'язку, тобто (а) аудіо- та (б) відеоканали передачі інформації; 2) відповідно, два типи знаків, а саме: (аа) аудіовербальні знаки (слова) та аудіоневербальні знаки (інші шуми, музика); (бб) візуально-вербальні знаки (письмові повідомлення) та візуально-невербальні знаки (рисунок, графіки, таблиці, фото та ін.) (Zabalbeascoa 2008: 24).

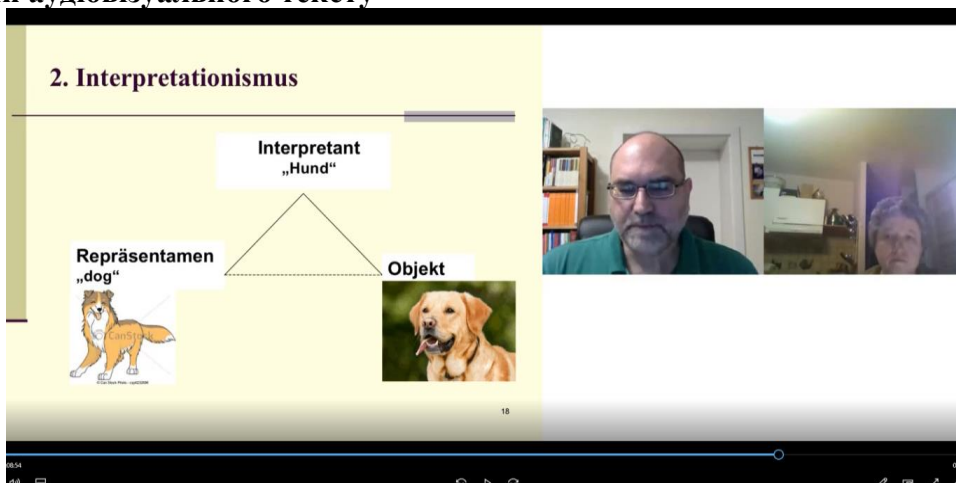
Слід підкреслити, що за наявності аудіо- та відеоканалів трансферу інформації типи знаків у відеолекції були представлені нерівномірно – переважно використовувались аудіовербальні знаки (словесне оформлення теоретичних положень у монологічному мовленні лектора, так звана «розмовляюча голова») з опорою на візуально-вербальні знаки у вигляді цитат і тез (див. Рис. 1):

Рис. 1. Візуально-вербальні знаки в аудіовізуальному тексті (скріншот відеолекції)

Меншою мірою зустрічались візуально-невербальні знаки у вигляді малюнків, схем і таблиць у комбінації з візуально-вербальними знаками та аудіовербальним коментарем (див. Рис. 2):

Рис. 2. Візуально-невербальні знаки в комбінації з візуально-вербальними знаками аудіовізуального тексту

Крім того, спостерігалась наявність візуально-невербальних індикаторів у вигляді комп'ютерних віконць з гостями лекції (колега лектора – вільна відвідувачка, а також на початку – керівниця факультету, які виступали відволікаючими факторами від змісту лекції) (див. Рис. 3):

Рис. 3. Візуально-невербальні знаки в аудіовізуальному тексті

Аудіоневербальні знаки (музика, шуми) у лекції зафіксовані не були.

Як було згадано вище, в контрольних завданнях з дисципліни «Методологічні основи досліджень перекладу» студенти отримали хронометраж для перегляду відеолекції та п'ять теоретичних запитань до її змісту (див. Рис. 4):

Рис. 4. Інструкції до МКР з методологічних основ досліджень перекладу (скріншот сторінки з платформи Google classroom)

2021-Методологічні основи досліджень...
ОНП "Галузевий переклад з німецької та англійської ...

Інструкції Робота учня

МКР до теми "Теоретичний етап дослідження. Новітні парадигми перекладознавства"

Маргарита Дорофеева · 29 лист. 2021 р.

100 балів Дата здачі: 29 лист. 2021 р., 18:00

I. Подивіться відеолекцію (початок перегляду 49: 25 - до самого кінця відеофайлу 1: 25).
II. Дайте відповіді на запитання, спираючись на зміст наведеного фрагмента лекції:

1. Що утворює сутність інтерпретаціонізму як парадигми перекладознавства?
2. Назвіть ключові поняття інтерпретаціонізму.
3. Поясніть цитату Г.Абеля "Jedes Übersetzen ist ein Interpretieren".
4. Наведіть недоліки функціонального підходу до перекладу і теорії скопусу у порівнянні з інтерпретаціонізмом.
5. Назвіть основні розбіжності між лінгвістичною та інтерпретаційною моделями перекладу.

Обсяг відповіді на кожне запитання - мін. 2 повних речення.

Holger Siever Moderne Tran...
Відео

Виконавці мали можливість у самостійному режимі повторно подивитись і послухати фрагменти лекції, але обмежений час виконання МКР, кількість і складність запитань не дозволяли робити це багаторазово.

Зважаючи на завдання нашого дослідження, методологічну основу для аналізу та інтерпретації результатів МКР склали дві актуальні парадигми когнітивного перекладознавства: 1) когнітивний конструктивізм (Hönig 1995; Göpferich 2008; Siever 2015: 166; Kußmaul 2020: 83-84); 2) когнітивна модель перекладу А. Баранова та Д. Добровольського за критерієм повноти й осмислення відтворюваної інформації

(Баранов 2007: 139-140; Шелестюк & Яковлева 2019: 281-282). Коротко представимо згадані парадигми.

Ключовими поняттями парадигми конструктивізму є розуміння, тлумачення та інтерпретація, причому ментальний процес розуміння вихідного тексту по-різному визначається у класичній рецептивній теорії (нім. *Lesbarkeitsforschung*, буквально: теорія мовно-стилістичної читабельності тексту) та когнітивно- і психологічно орієнтованій теорії сприйняття інформації (нім. *Verständlichkeitsforschung*, буквально: теорія зрозумілості тексту), що має «парасольковий» характер і включає здобутки когнітивних наук, психолінгвістики, штучного інтелекту і когнітивного перекладознавства. Так, рецептивна теорія розглядає феномен розуміння тексту як пасивний процес *екстрагування смислу* (нім. *Sinnentnahme*) з боку реципієнта лише на підставі інформаційного змісту тексту і значення мовних знаків лексичного, граматичного і стилістичного рівнів (Siever 2015: 166). Натомість в теорії сприйняття інформації розуміння становить активний процес *конструювання смислу* тексту реципієнтом (нім. *Sinnkonstruktion*) через інтерпретацію, яка під час перекладу проходить складний шлях від рецепції мультимодальних знаків тексту оригіналу, розпізнавання зразків, схематизації, тлумачення, обґрунтування до висновків, і завершується продукуванням тексту цільовою мовою.

Різниця в обробці інформації за двома моделями полягає в пасивній або активній ролі реципієнта тексту. Так, в моделі екстрагування смислу реципієнт дорівнює пасивному отримувачу інформації, а процес розуміння тексту протікає «знизу догори» (англ. *bottom-up process*), тобто від поверхневих мовно-семіотичних структур тексту до когнітивних структур у мозку перекладача. Таким чином, перекладач відтворює лише те, що «сказано» в тексті, надмірно орієнтуючись на оригінал. На противагу цьому модель конструювання смислу передбачає доповнення процесу розуміння «знизу догори» напрямком руху «згори донизу» (англ. *top-down process*). Тут мається на увазі взаємозв'язок між досягненням поверхневих структур тексту (*bottom-up*) і одночасною активацією знань у довгостроковій пам'яті реципієнта, тобто відбувається зворотній рух від вищого рівня обробки інформації до нижчого рівня розуміння (*top-down*). Відтак, перекладач активно «конструює» смисл оригіналу за рахунок не лише розуміння змісту вихідного тексту, а й осмислення інформації з урахуванням фонових знань, досвіду, ментальних репрезентацій стандартних ситуацій (сценаріїв) дискурсу, власних фахових компетентностей. Названі ментальні операції приводять до закономірних трансформаційних змін у тексті перекладу без викривлення первинного смислу і надмірного буквалізму.

Звернімось до когнітивної моделі перекладу А. Баранова та Д. Добровольського. Автори стверджують, що в перекладі існують три схеми передачі інформації за критерієм її повноти й осмислення з боку перекладача: повна, скорочена та коротка схеми (Баранов 2007: 138-140).

Повна схема утворює рух від (а) розуміння вихідного тексту через (б) ментальний синтез ВТ мовою оригіналу; до (в) концептуального уявлення про текст, не «прив'язаного» до вихідної або цільової мов; за яким слідує (г) ментальний синтез цільового тексту мовою перекладу; та (д) остаточне оформлення (формулювання) ЦТ. Центральною ланкою схеми виступає концептуальне уявлення про текст, що реалізується за допомогою мовних знань і фахових компетентностей на тлі екстралінгвістичних знань. Концептуальне уявлення про текст пояснюється як ментальний конструкт, що містить схематично структуровані й водночас мінливі уявлення про позамовну дійсність у формі образів універсально-предметного коду, що супроводжують внутрішнє мовлення (Шелестюк & Яковлева 2019: 282).

Скорочена схема передбачає встановлення міжмовних відповідників між висловленнями ВТ і ЦТ, які обмежуються системно-мовними значеннями, без «підключення» концептуального уявлення про текст.

Коротка схема становить автоматизовані «прямі» відповідники у формі кліше, етикетних формул, ідіом та прецедентних висловлень.

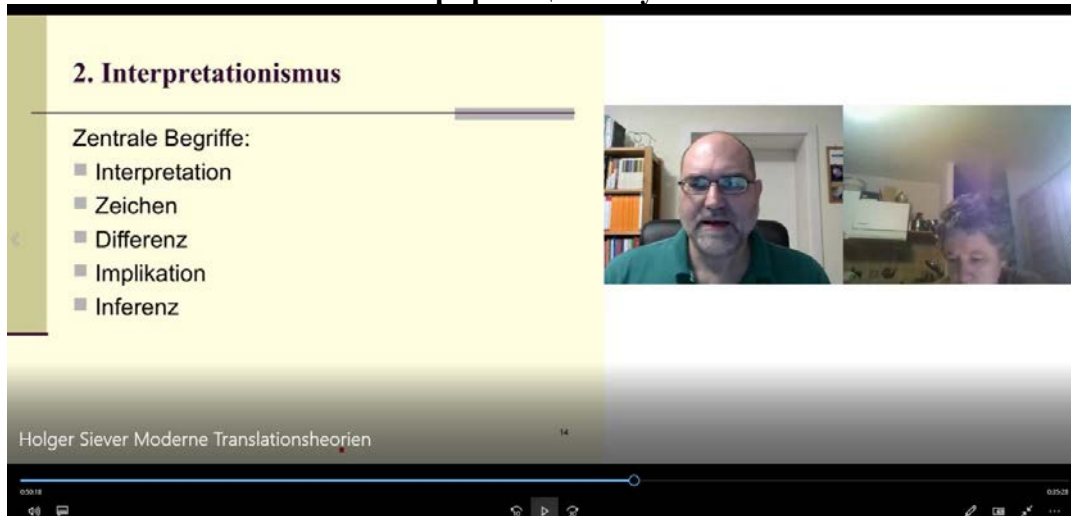
У контексті розвідки нас цікавлять три когнітивні стратегії перекладу, висунуті О. Шелестюк, що відповідають схемам передачі інформації А. Баранова та О. Добровольського: 1) «трансформаційний» переклад за повною схемою; 2) «суцільне калькування» за скороченою схемою; 3) «клішований переклад» за короткою схемою.

Розгляньмо приклади хибного розуміння інформації у множинних аудіовізуальних перекладах студентів, що призвело до помилок у відтворенні смислу оригіналу цільовою мовою. Як вже було згадано, згідно з інструкцією до модульної контрольної роботи студенти мали знайти відповіді на п'ять запитань у відеолекції німецькою мовою і сформулювати відповіді на них українською мовою (див. Рис. 4 вище). Контрольне завдання виконували дев'ять учасниць.

Серед поставлених запитань найбільші труднощі для розуміння оригіналу, інтерпретації змісту, й, відповідно, формулювання тексту цільовою мовою викликали такі запитання: (а) (питання №2) *назвіть ключові поняття інтерпретаціонізму*; (б) (питання №5) *назвіть основні розбіжності між лінгвістичною та інтерпретаційною моделями перекладу*; (в) (питання №3) *поясніть цитату Г. Абеля «Jedes Übersetzen ist ein Interpretieren»*. Якщо на підставі результатів перекладу реконструювати процесуальні механізми розуміння оригіналу, можна встановити основні типи допущених помилок: 1) контекстні помилки у відтворенні перекладознавчої термінології та/або помилкова експлікація термінів; 2) невмотивовані додавання, що призвели до викривлення змісту пропозиції авторських висловлень; 3) значні змістові випущення, які призвели до порушення семантичної когерентності висловлень у трансляті.

Проілюструємо типи помилок на прикладі відповідей на запитання №2: *Назвіть ключові поняття інтерпретаціонізму*. Для демонстрації правильної відповіді надамо скріншот відеолекції (див. Рис. 5):

Рис. 5. Ключові поняття інтерпретаціонізму

(1) (відповідь студента 1) – тут і далі хибні/невдалі перекладацькі рішення виділено жирним шрифтом і відмічено символами* або (?)

Поняття «інтерпретаціонізм»* позначає і дію, і когнітивні процеси. До ключових термінів інтерпретаціонізму належать:

Знаки (слова, речення, тексти). Усі перераховані знаки мають різний рівень складності (слова складніші, ніж букви; речення складніші, ніж слова; тексти набагато складніші, ніж інші знаки).

Диференція* (Differenz) — **тексти не ідентичні***

Імплікація (Implikation) — термін, протилежний поняттю «еквівалентність» (?).

Інференція* (когнітивний процес, пов'язаний із обробкою інформації та висновками щодо отриманої інформації)

У наведеному прикладі спостерігаємо: (а) некоректне відтворення термінології (калькування **диференція***, **інференція***); (б) нерозуміння змісту вихідного висловлення (поняття «інтерпретаціонізм»*); в) порушення логіки висловлення через випущення релевантної інформації (**тексти не ідентичні***) – *які тексти?* г) незрозумілість визначення терміна «імплікація» через занадто узагальнене формулювання. У випадку (а) маємо справу з процесом розуміння за моделлю *bottom-up*, тобто орієнтацією перекладача на поверхневу структуру іменування термінів, що призвело до їх некоректного калькування. Помилки (б), (в) свідчать про неуважність реципієнта, оскільки у (б) малося на увазі поняття «інтерпретації» в межах напрямку інтерпретаціонізму, а (в) експлікує неідентичність між текстами оригіналу і перекладу. Хибне рішення (г) вказує на дефіцит розуміння за моделлю *top-down*, тобто недостатність фонових знань перекладача для контекстного тлумачення багатозначного поняття «імплікація».

(2) (відповідь студента 2)

Ключовими поняттями інтерпретаціонізму є:

- інтерпретація – дії та процеси, що відбуваються під час перекладу;
- знак(и) – знаки різного ступеню складності – слова, речення, тексти, які можна перекласти;
- **диференція*** – особливі риси та відмінності, що розмежовують вихідний та цільовий текст
- імплікація – протилежне поняття еквівалентності (**додатковий смисл, який не прописаний прямо у тексті, але мається на увазі та може бути «декодований»***)
- **інференція*** – висновки, які робляться у процесі перекладу (вибір одного певного значення серед значень багатозначних слів або визначення певної функції тексту)

У відповіді (2) так само, як і у відповіді (1), відмічаємо: (а) недоречне калькування термінів **диференція***, **інференція***; (б) невмотивоване додавання, що мало на меті пояснення терміна «імплікація», але призвело до його помилкового трактування. Випадок (б) особливо цікавий, тому що становить приклад негативного впливу фонових знань перекладача на результат перекладу, який можемо назвати дефіцитом контекстного розуміння (нім. *kontextsensitives Verstehen*) (Siever 2015: 98).

Лектор визначає поняття «імплікації» в межах інтерпретаціонізму як *логічний умовивід у перекладі знаків за формулою «якщо а, тоді б»*, причому переклад відбувається лише в одному напрямку («якщо б, тоді а» неможливе). Цей термін протилежний поняттю еквівалентності, де переклад може відбуватись в обох напрямках («якщо а, тоді б, якщо б, тоді а»), тобто одиниці оригіналу і перекладу ідентичні. Можна висувати, що студентка неправильно зрозуміла контекстний зміст терміна «імплікація» і помилково сплутала його з пресупозиціями та імплікатурами в

дусі прагматики Г. Грайса. Очевидно, фонові та асоціативні знання про ці прагматичні терміни призвели до хибного перекладацького рішення.

(3) (відповідь студента 3)

Ключовими поняттями інтерпретаціонізму є такі:

інтерпретація – поняття, що поєднує розуміння перекладу як дії та як процесу;

знак – об'єднує в собі всі три поняття лінгвістичної моделі (слово, речення та текст); коли розглядати ці три поняття окремо, то йдеться лише про знаки різної складності.

незбіжність – *на противагу** поняття *ідентичність* в лінгвістичній моделі (?). Немає сенсу перекладати тексти, якщо вони є ідентичними, але якщо вони є незбіжними, різними – то сенс є.

умовивід – *на противагу** поняття *еквівалентність* в лінгвістичній моделі (?);

інференція (висновок) – наприклад, перекладач має дійти висновку про те, про яку функцію йдеться або що мається на увазі в певному формулюванні?

У прикладі (3) спостерігаємо правильне відтворення термінології, зумовлене розумінням за моделлю *top-down*, тобто накладанням фонових знань і досвіду перекладача на контекст відеолекції (*Differenz – незбіжність; Implikation – умовивід; Inferenz – висновок*). Утім, у перекладі мають місце невдалі стилістичні формулювання і незначні випущення, які спотворюють зрозумілість цільового тексту для адресатів: *на противагу** поняття *ідентичність* в лінгвістичній моделі (**моделі чого?**); *на противагу** поняття *еквівалентність* в лінгвістичній моделі (**моделі чого?**) Вочевидь, тут ми маємо справу з калькуванням усних висловлень лектора (*Im Gegensatz zum Begriff «Identität» im linguistischen Modell...*)

(4) (відповідь студента 4)

Існує п'ять ключових понять інтерпретаціонізму. Інтерпретація (?), знаки (слова, речення та тексти) (**це все знаки?**), відмінності між текстами (**якими?**), імплікація(?), а також висновки щодо значень слів (**що мається на увазі?**).

Переклад (4) демонструє лише назви понять без пояснень (*інтерпретація, імплікація*), а також невдалі генералізації понять, які допускають неоднозначне трактування (*відмінності між текстами; знаки (слова, речення та тексти); висновки щодо значень слів*). У даному випадку можна припустити дефіцит розуміння змісту за моделлю *top-down*, що призводить до відсутності експлікації термінів та розпливчастих формулювань з боку перекладача.

Підсумовуючи результати аналізу АВП студентів з позицій когнітивної методології, можна зробити такі **висновки**.

Оптимальною когнітивною стратегією АВП залишається трансформаційний переклад за моделлю *bottom-up + top-down*, який передбачає розуміння тексту у напрямку від поверхневих мовних структур оригіналу до структур знань у мозку перекладача в комбінації зі зворотнім рухом від когнітивних структур знань до поверхневих структур цільового тексту.

Використання лише моделі *bottom-up* під час перекладу асоціюється зі скороченою стратегією когнітивного перекладу (калькування) і призводить до виникнення системних помилок у відтворенні термінології та викривленню змістових пропозицій оригіналу у вигляді випущень та розпливчастих формулювань.

Автоматичне конструювання смислу за моделлю *top-down* може призводити до асоціативних помилок у вигляді невмотивованих додавань, що свідчить про неконтекстне розуміння матеріалу.

Дефіцити розуміння перекладача підвищують рівень незрозумілості цільового тексту для адресата через порушення когерентності транслята.

Рекомендаціями для перекладачів можуть слугувати: а) свідомо рефлексія власної перекладацької діяльності та відмова від автоматизованих процесів встановлення міжмовних відповідників, що можливо за умов асинхронного перекладу; б) перевірка власних фонових знань шляхом звернення до перекладових та спеціалізованих артефактів (фахових довідників), а також до замовника перекладу; в) застосування комп'ютерних систем пам'яті перекладу і термінологічних баз даних; г) саморедагування та експертне або партнерське редагування цільового тексту з метою корекції мовно-стилістичних формулювань та підвищення зрозумілості тексту для адресатів.

Перспективою досліджень процесу перекладу, в тому числі АВП, вважаємо верифікацію когнітивних моделей перекладу на матеріалі технічних текстів з використанням технологій психолінгвістичного експерименту (анкетування, опитування, ТАР-протоколи), а також оцінювання цільових текстів за критеріями зрозумілості, розробленими в межах когнітивно-психологічних підходів до перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранов А.Н. *Введение в прикладную лингвистику*. Изд. 3-е. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 360 с.
2. Дорофеева Маргарита. *Методология перекладознавчих досліджень*. Навчально-методичний посібник для студентів-магістрів. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. 156 с.
3. Ремал А. Аудіовізуальний переклад / *Енциклопедія перекладознавства*: у 4 т. Т. 1: пер. з англ. / за ред.: Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О.А. Кальниченка та Л.М. Черноватого. Вінниця: нова Книга, 2020. С. 33-39.
4. Шелестюк Е.В., Яковлева Е.С. Когнитивно-психолінгвістические парадигмы перевода как билингвальной речевой деятельности. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2019. Том 12. Выпуск 10. С. 279-290.
5. Diaz Cintas J., Orero P., Remael A. *Media for All. Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language*. Amsterdam & New York: Rodopi, 2007.
6. Gambier I., Gottlib H. *(Multi) Media Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 2001.
7. Göpferich S. *Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung. Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfers*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2008. 499 S.
8. Hönig H. *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1995. 267 S.
9. Kußmaul P. *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2020. 215 S.
10. Prunč E. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme, 2012. 518 S.
11. Siever H. *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr, 2015. 238 S.
12. Zabalbeascoa P. The nature of the audiovisual text and its parameters / J. Diaz Cintas (ed.) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 2008. pp. 21-38.

REFERENCES

1. Baranov, A. (2007). *Vvedenie v prikladnyuyu lingvistiku [Introduction to applied linguistics]*. Moscow: LKI.
2. Dorofeieva, M. (2020). *Metodolohiia perekladoznavchykh doslidzhen [Methodology of translation studies]*. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv-mahistriv. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho.
3. Remal, A. (2020). *Audiovizualnyi pereklad [Audiovisual Translation]*. In *Entsyklopediia perekladoznavstva*: u 4 t. T. 1: per. z anhl. / za red.: Iva Hambie ta Liuka van Dorslara; za zah. red.: O.A. Kalnychenka ta L.M. Chernovatoho. Vinnytsia: Nova Knyha.
4. Shelestyuk, E. & Yakovleva, E. (2019). *Kognitivno-psixolingvisticheskie paradigmy` perevoda kak bilingval`noj rechevoj deyatel`nosti [Cognitive-psycholinguistic paradigms of translation as a bilingual speech activity]*. *Filologicheskie nauki. Voprosy` teorii i praktiki*. Tom 12. Vy`pusk 10. Tambov: Gramota.
5. Diaz Cintas, J., Orero, P. & Remael, A. (2007). *Media for All. Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language*. Amsterdam & New York: Rodopi.
6. Gambier, I. & Gottlib, H. (2001). *(Multi) Media Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.
7. Göpferich, S. (2008). *Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung*. Tübingen: Stauffenburg.
8. Hönig, H. (1995). *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
9. Kußmaul, P. (2020). *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

10. Prunč, E. (2012). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
11. Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
12. Zabalbeascoa, P. (2008). The nature of the audiovisual text and its parameters. In J. Diaz Cintas (ed.) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Дорофєєва – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: синергетика перекладу, галузевий переклад, методологія перекладознавчих досліджень.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marharyta Dorofeieva – Doctor of Philological Sciences, Professor, Full professor of the Department of Germanic Philology and Translation, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: translation synergetics, specialized translation, methodology of translation studies.

УДК 81'255.4-05=161.2=112.2:82'03

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-44-53

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ

Марія ІВАНИЦЬКА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-4870-431X

Researcher ID AAC-7349-2020, Scopus ID – 56199507900

e-mail: ivanytska@ukr.net

ІВАНИЦЬКА Марія. МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ.

У статті розглядаються постаті перекладачів української літератури Ф.Боденштедта, О.Кобиланської, А.-Г.Горбач, З.Штюр, К.Дате крізь призму їхньої міжкультурної компетентності. Доводиться, що в історії українсько-німецького перекладу домінували дві тенденції, які мають вплив і на сучасне бачення України та її культури на міжнародній арені. Перекладачі, які первинно знайомилися з російською мовою та літературою, частіше за все ретранслювали російські погляди і в своїх перекладах з української та їхніх паратекстах, зокрема, заклали традицію відтворення української ономастики відповідно до російської вимови. Ця тенденція проявилася у другій половині XIX ст. та дуже яскраво у радянський час. Перекладачі, що працювали без посередництва російської мови (перекладачі Західної України, українські перекладачі-емігранти та нове покоління носіїв німецької мови), протистояли такій тенденції, зокрема завдяки додатковим зусиллям у царині промоції української літератури.

Ключові слова: українсько-німецький переклад, міжкультурна компетентність, національний колорит, стратегія перекладу, паратекст, лінгвокультура.

IVANYTSKA Mariia. INTERCULTURAL COMPETENCE OF THE TRANSLATOR IN THE REFLECTION OF MODERN INTERNATIONAL CONTACTS

This article considers the figures of the translators of Ukrainian literature (Friedrich Bodenstedt, Olga Kobylanska, Anna-Halja Horbatsch, Sabine Stör, Claudia Dathe) through the prism of their intercultural competence. It turns out that the history of Ukrainian-German translation was dominated by two trends that affected the modern vision of Ukraine and its culture in the international arena.

Translators who first became acquainted with Russian language and literature most often retransmitted Russian views in their translations from Ukrainian and, particularly in their paratexts, established a tradition of reproducing Ukrainian onomastics in accordance with Russian pronunciation. This trend manifested itself in the second half of the nineteenth century and, especially brightly, during the Soviet times. Substitution of the Ukrainian national character with the Russian one is mostly represented in the rendering of onyms (anthroponyms and toponyms), according to the norms of Russian phonetics, which marked the Ukrainian